

JSOU ĎÁBLOVÉ TAKÉ ANDĚLÉ? - VZNIK A SMYSL ZLA

Hans-Werner Schroeder

Každý člověk zažívá zlo v jeho bezprostřední realitě a působení - v sobě, na druhých, v běhu světových událostí. Ovšem mnozí naši současníci by asi váhali, pokud by měli tyto jevy nejen prostě označit jako zlé, nýbrž hledat za nimi nějakou bytostnou podstatu zla - zlo osobně. A přece je vědění o ďáblech a démonech stejně prastaré jako vědění o andělech; a také *toto* vědění je založeno na zkušenostech. Obojí zkušenosti - s anděly i s ďábly - patří svým způsobem k sobě, dokonce se možná záhadným způsobem navzájem podmiňují. Proto se zde pokusíme osvětlit i tuto stránku prožívání nadsmyslových bytostí. Přičemž nepůjde tolik o to, jak zde dosáhnout *zážitků*, protože ty se u každého člověka - na rozdíl od těch s anděly - dostávají samy. Půjde o to, vykázat těmto zážitkům jejich správné místo.

Goethovi se podařilo geniálním způsobem zachytit tajemnou souvislost mezi anděly a ďábly na konci druhého dílu Fausta. Ďáblové, kteří se u Faustova hrobu chtějí zmocnit toho „co je na Faustovi nesmrtelného“, se zde střetnou s anděly. Ti sypou růže, které získali z rukou „láskou svátých kajícnic“ a vyvolávají tak u samotných ďáblů cit lásky. I Mefisto je zasažen tímto citem, odporujícím jeho ďábelské přirozenosti. Cítí se nevysvětlitelným způsobem přitahován k andělům. Je to, jako by se zde ozval zasutý pozůstatek starého bytostného vztahu. Mefisto nakonec celou věc interpretuje po svém, když prohlásí o andělech: „Jsou čerti též, jen převlečení!“ Tím „ďábelským“ způsobem převrací pravdu, která zní: Původně patřili i odpůrci duchové k hierarchickým bytostem; jsou „padlými anděly“. Jsou to též andělé, „jen převlečení“.

Je známo, že Goethe čerpal inspiraci pro některé aspekty Fausta ve Starém zákoně v knize Jób. Tam je na samém začátku vylíčeno, že při shromáždění „synů Božích“ (andělské bytosti) se zjeví i „Satan“ a hovoří s Bohem:

„Jednoho dne, když synové Boží přišli, aby předstoupili před Hospodina, přišel s nimi i satan. „Odkud jdeš?“ zeptal se Hospodin satana.

„Toulal jsem se po zemi sem a tam,“ odpověděl mu satan.

„A všiml sis mého služebníka Jóba?“ řekl mu na to Hospodin.

„Na zemi mu není rovného - ten muž je bezúhonný a poctivý, bohabojný a prostý všeho zla.“

„Copak Jób ctí Boha zadarmo?“ namítl satan Hospodinu. „Copak jsi kolem něj, kolem jeho domu a kolem všeho, co má, nepostavil hradbu ze všech stran? Všem, co dělá, žehnáš a jeho stáda se množí po kraji. Zkus ale vztáhnout ruku a sáhnout mu na všechno, co má - uvidíš, že ti pak bude do očí zlořečit!“

„Tak dobrá,“ řekl Hospodin satanovi. „Všchno, co má, ať je ve tvé moci. Jeho samotného se ale nedotkneš!“

A s tím satan od Hospodina odešel.“ (Jb 1,6-12)

Příběh dále líčí, jak se nyní na Jóba sesype neštěstí, protože ale vytrvá ve své zbožnosti, získává satan na dalším nebeském shromáždění také moc postihnout Joba strašlivou nemocí. I toto zmocnění mu dává Bůh.

Goethe se chopil tohoto motivu v prologu Fausta. Také tam se zjevuje Mefisto mezi archanděly, aby i jemu byla propůjčena moc nad Faustem. Na obou textech nás může zaujmout dvojí: Jednak, že se odpůrce jen tak bez dalšího objevuje mezi hierarchickými bytostmi - jako by k nim patřil -, jednak, že jedná z pověření Boha.

Pravda o původní příslušnosti odpůrců k andělským sférám před nás předstupuje ještě zřetelněji v legendě o „Luciferově pádu“. Zde se jeden z nejvyšších andělů protiví Bohu a musí být proto svržen do propasti. V takových obrazech před námi ožívá prapůvodní drama vzniku zla. Můžeme si ale o pozadí a smyslu takového dění udělat jasnější představu?

Můžeme rozlišit různá stádia na cestě ke vzniku zla. Na počátku byl svět se všemi svými bytostmi cele ovládan jednotnou silou dobra, která byla zároveň tvůrčí a formující silou. Hierarchické bytosti bezvýhradně sloužily Bohu. Také člověk přebýval v boží blízkosti - v této fázi stvoření žil ve stavu, který bible nazývá „ráj“. Nikdy by ovšem nemohl vyvinout vnitřní samostatnost a svobodu, pokud by tento stav trval. Jako dítě může najít samo sebe jen skrze odloučení od matky, tak člověk jen při „odvrácení“ se od Boha.

Kam by se ale měl odvrátit, když božství vládlo všude? Musel vzniknout volný prostor, ve kterém by se neuplatňovalo božské působení a ve kterém by působily bytosti, které by nebyly bezprostředně proniknuty Bohem. Prvním dějstvím v tomto světovém dramatu tedy bylo, že Bůh se stáhl z určitých oblastí světa a od určitých andělských bytostí, aby se tyto bytosti ocitly více a více odkázány samy na sebe.

Lidské představy mohou jen velmi nedostatečně pojmout, co se zde stalo. Rudolf Steiner hovořil o tom, že nejpřiměřenějším pro zachycení toho, co tyto bytosti musely přinést, je pojem oběti. Tyto bytosti musely cítit hlubokou bolest nad tím, že již nežijí v boží blízkosti, že se již k němu nemohou obracet. Místo toho se musely nyní obrátit k lidem.

Ovšem zde začíná druhý díl dramatu. Neboť tím, že se tito svobodě vydaní andělé nemohli již podílet na božském vědomí, nezbylo jim nic jiného, než propadnout omylům a nakonec zatmění svého vědomí. Neměli již žádný podíl na směru, kterým se ubíral Bůh a s ním spojené hierarchické bytosti. Byli vyloučeni. Vyhaslo v nich i porozumění pro další vývoj světa. Zde prvně vzniká, co tradice označuje jako pýchu a zpupnost těchto bytostí. Pýchou a zpupností je již svoboda, která by nebyla možná v bezprostřední blízkosti Boha. Svobodným andělům nezbyvá, než jakoby kroužit kolem sebe samých. Odkázání sami na sebe, musí také jednostranně využívat a stupňovat svou vlastní sílu. A zde se dostáváme ke třetímu kroku. K vlastnímu vzniku odpůrce a tím i zla.

Eóny trvající odloučení od Boha muselo mít na tyto andělské bytosti hluboký vliv. Nemohly se nijak účastnit pokračujícího světového procesu. Proto se zuby nehty držely své původní moudrosti, dokonce

vystupňovali prožívání této moudrosti do neslýchané pýchy a extrémní sebestřednosti. Tím se pro lidi stali svůdci k sebelásce, sebelibosti, sebepřeceňování a egoismu. Tyto bytosti nazývá duchovní věda Rudolfa Steinera „luciferské“.

Vedle nich můžeme rozlišit ještě ahrimanské bytosti. Svým způsobem stojí „výše“ než luciferské, které umí jen stupňovat samy sebe, „ahrimanské“ bytosti jsou „starší“ a mocnější, dovedou samy i tvořit. Jsou s to opustit starou moudrost a budovat nový svět, který pronikají *svou* moudrostí. Tato moudrost je třpytivá a lákavá svou silou, ale studená a mrtvá a neví nic o lidské podstatě. Když z ní vzniká svět, je to svět studený a mrtvý, který z člověka uznává jen intelekt, ale ne jeho srdce a jeho duchovní bytost. V přehnaném vystupňování techniky a v civilizaci, která se stává nelidskou, působí inspirace těchto bytostí.

Jejich moc je obrovská, ale jejich ponětí o celku světa nulové. Mohou vidět jen to, co je součástí *jejich* vlastních zájmů. A toto omezení jejich vědomí v nich zplodilo nejen pýchu a svévoli, ale přímo nechuť a odpor vůči Bohu. Jsou to síly, které vystupují proti božskému plánu a chtějí jej znemožnit a zničit. Svádějí člověka stejným směrem: K popření božského, které musí vést v konečném důsledku k vyprázdnění smyslu života a k destruktivním tendencím.

Takto postupně, ve třech dějstvích, vzniklo ve světě zlo. Tím, že se Bůh dobrovolně stáhl z určité oblasti, vznikl prostor svobody, ve kterém se hierarchické bytosti ocitly odkázány samy na sebe. Tato jejich odloučenost pak zapříčinila vše, co následovalo: ztrátu vzhledu do božského světového plánu a především do smyslu vývoje lidstva, sebezbožštění a stvoření vlastního světa. A protože nebe bylo působení těchto bytostí uzavřeno, obrátily svou pozornost k zemi. Tím se ale *přece* staly „božími spolupracovníky“. Neboť vznik zla úzce souvisí s vývojem lidstva.

Ve vánoční scéně Isenheimského oltáře namaloval Matyáš Grúnewald anděly, kteří hrají k Ježíšovu narození. K značnému údivu pozornějšího pozorovatele se mezi překrásně zachycenými anděly nachází také jeden, který vyvolává v člověku velmi zvláštní dojem. Má sice rovněž křídla a také hraje na nástroj, jeho postava i obličej jsou však jakoby zatemněné. Chtěl snad Grúnewald naznačit, že sám duch vzpoury se svým způsobem podílí na hudbě orchestru světů?

Člověk by měl být - na rozdíl od obyvatel andělských sfér - bytostí povolanou k tvůrčí svobodě. Svobody ale lze, jak jsme právě popsali, dosáhnout jen tehdy, když existuje *volný prostor*, ve kterém Bůh nepůsobí bezprostředně. Je třeba dokonce ještě víc: V tomto prostoru musí být reálná možnost omylů a selhání, popírání božského, zla. Jinak by svoboda byla jen pouhým zdáním. Aby se člověku tato možnost otevřela a dala základ jeho vlastnímu lidství, muselo tu být zlo a člověk mu musel být vydán. Z bytostí dobra muselo vzejít zlo, aby umožnilo *vyšší dobro*, neboť bytosti, které *umí* být *jen* dobré, jako andělé, jsou sice hodné úcty, ovšem vyšší dobro je takové, které není dobré samo od sebe, ale, jako je tomu u člověka, vděčí za svou dobrotu vědomému rozhodnutí se pro dobro nebo dokonce zápasu se zlem. Snad můžeme tušit, že tak skrze člověka vstupuje do světa nová morální kvalita, vyšší morální síla, kterou sami andělé nemají. V poslední kapitole se ještě chceme cíli vývoje lidstva podrobněji věnovat. Již zde ale můžeme konstatovat, že dosažení tohoto cíle nebude lehké, zlo útočí na člověka nejen, aby dosáhl svobody, ale také, aby z něj vynutilo jeho

nehlubší síly. Lidstvo, které by žilo na zemi poklidně a v míru, by v tomto pohodlí a sytosti velmi rychle zlenivělo. Goethe vystihuje toto nebezpečí slovy z prologu Fausta:

„Chuť do práce by mohla doživořit
a člověk z pohodlí, je-li sám;
a proto rád mu druha přidávám,
jenž, dráždě k činnosti, jsa ďablem musí tvořit.“

Zlo pracuje na člověku právě tím, že ho ohrožuje. Co je pro člověka náročné, to ho podněcuje, aby projevil a rozvíjel svou skutečnou bytost.

Člověk to určitě nebude mít lehké. Ale nejvyšší cíl lidského vývoje vyžaduje také nejvyšší zkoušky a námahu. Známe to i z lidských osudů: Ty nejvýznamnější, ty největší výkony - třeba v umění - byly často vybojovány a vyvzdorovány v bolestech a utrpení. Člověka doprovází boží důvěra, když je s božím svolením vystaven ze strany zla svodům a pokušení. Nezná snad stvořitel své stvoření? Neví snad, jaké síly jsou do něj vloženy a jak mohou být podněceny a vyvíjeny? Síla překonat pokušení je v člověku skryta. Je však jeho svobodou, zda ji skutečně použije. To může učinit nebo neučinit jen člověk sám. Ohlédněme se ještě jednou na Jobův dramatický příběh. Ten ukazuje, že utrpení nemá nic bezprostředně společného s tím, jestli je člověk „zlý“. Vždyť Jób je zbožný, „spravedlivý“, a přesto dává Hospodin satanovi svolení, aby Jóba trápil. Sražený, ztrápený a nemocný Jób se nachází v největší bídě těla i duše. Ale vzchopí všechny síly a žádá Boha, aby mu odpověděl. A velkolepý závěr tohoto starozákonního vyprávění spočívá právě v tom, že Bůh odpovídá. Ze síly, kterou v něm vystupňovalo neštěstí, vyrůstá Jobovi možnost hlubšího náboženského prožívání, jehož součástí je bezprostřední setkání s Bohem, takže nakonec může říci:

„Dosud jsem o tobě jen slýchal pověsti,
teď tě však na vlastní oči spatřuji.“ (Jb 42,5)

Ze zkoušek zlem vyrůstá lidstvu síla vyšší náboženské zkušenosti, setkání s Bohem. Neboť člověk se má stát božím „partnerem“. Taková vize člověka sahá do daleké budoucnosti a s jejím uskutečněním souvisí ještě něco: vykoupení zla. Žádná bytost na světě - kromě Krista - nebude nikdy znát zlo tak dobře jako člověk. Proto to také bude muset být člověk, kdo ve spojení s Kristem přivede odpůrcí mocnosti z jejich izolace a ustrnutí zpět do kosmického společenství bytostí. K tomu potřebuje tu nejvyšší sílu, kterou může získat jen v konfrontaci s propastí. Když se mu to podaří, najdou i odpůrcí bytosti své nové místo a úkol v řadách andělů, kam původně patřily.

Vraťme se z této vzdálené budoucnosti ještě jednou do bezprostřední přítomnosti a položme si otázku, v jakém poměru se dnes k působení odpůrcích bytostí nacházejí bytosti stojící nad člověkem: andělé, arch andělé a prášily. Již jsme mluvili o tom, že v dřívějších dobách skýtaly tyto bytosti člověku silnější ochranu před odpůrcími bytostmi. Dnes se hierarchické bytosti drží více v pozadí, a to sice v poměru k tomu, jak narostly vlastní síly člověka. Tato zdrženlivost poskytuje odpůrcím silám větší pole působnosti. Získávají tím

zpočátku možnost silnějšího působení ve všech oblastech: v lidském osudu, v osudech národů i ve světovém dění. V mnoha ohledech triumfují. Přihlížejí přitom andělské bytosti nečinně? Andělé jsou dnes jistě, jak jsme již několikrát zmínili, mnohem více odkázáni na svobodná lidská rozhodnutí, neopustili ovšem člověka docela a i dnes mohou zasahovat. Musí se ovšem častěji zdržet, i když se člověk dostává do situací, ve kterých mu dříve poskytovali ochranu a pomoc i „nevyžádané“.

Zde získává Michaelovo působení ještě jeden, hlubší význam. Michael se nachází v říši prasil, ale zároveň těsně na hranicích lidského prožívání. Hranice našeho prožívání sice nesmí a nechce přestoupit, ovšem *na* této hranici, jakoby na předsunutém stanovišti, již může rozvinout svoji působnost.

Tuto působnost může člověk - jak jsme na to upozornili v kapitole o Michaelovi - již vnímat: Jako touhu, jako pocit odpovědnosti za budoucnost, jako přání nějak se přiblížit duchovnu. Žije v lidech zpočátku jako nezřetelná touha a zároveň vědomí, že ještě „něco“ musí být, že život není jen to, co se předkládá smyslům. Otázka je, jaký význam člověk tomuto vědomí přisoudí, a co sám podnikne. Každopádně člověk není jen tak úplně sám ponechán na pospas zlu. Žije v něm povzbuzující „pokynutí“ Michaelovy pravice. K ničemu člověka nenutí, ale je zde.

A k tomuto „pokynutí“ se připojují andělé, když vnášejí do duší jim svěřených lidí impulsy, o kterých již byla řeč v kapitole nazvané „Michael a působení andělů v současnosti“: hledání hlubší bytosti člověka v mezilidských setkáních, prožívání svobody v náboženství, zakoušení a uvědomování si ducha v myšlení. Tyto impulsy vnášejí do duší v průběhu jejich individuálních osudů. Působení Michaela a jeho andělů tak tvoří přece jen protiváhu moci, kterou dnes vykonávají odpůrci moci. Děje se tak ovšem takovým způsobem, aby nebyla dotčena lidská svoboda.

Od odpůrcích mocností vychází dnes nevědomý, ale o to hlubší tlak na lidské duše. Tomuto tlaku musí člověk vědomě vzdorovat. Od vyšších bytostí se člověk žádného tlaku nedočká, jen toho lehkého „pokynutí“, člověk má svobodu rozhodnout se, zda se s vyššími bytostmi vědomě spojí.

Odpůrci moci disponují mocnými silami, kterými k sobě mohou člověka připoutat. Spojení s vyššími bytostmi pro člověka znamená, že mu v budoucnosti z tohoto spojení může vzejít nová síla, která překonává i moc odpůrce. Ale nebude se podobat žádné vnější moci a síle. Goethe poukázal v závěru Fausta na tuto sílu v obrazu *ruží*, které vykvetly z osudu Markétky a z obětní síly jejího srdce. Když je andělé rozhazují, upamatovávají se sami ďáblové na svůj prapůvod v duchu. Neboť ďáblové jsou také andělé, „jen převlečení“.